

ISSN 2299-0356

Filozoficzne Aspekty Genezy — 2022, t. 19, nr 2

Philosophical Aspects of Origin

s. 277–282

<https://doi.org/10.53763/fag.2022.19.2.200>

RECENZJA / BOOK REVIEW

Albert Łukasik

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Człowiek zwierzęciem zróżnicowanym

Jacek NECKAR, **Ewolucyjna psychologia osobowości. O psychologicznej naturze człowieka w ujęciu darwinowskim**, Wydawnictwo Akademickie SEDNO, Warszawa 2018, s. 267.

Received: May 17, 2022. Accepted: July 12, 2022. Published online: September 1, 2022.

Psychologiczna natura człowieka jest przedmiotem sporów między przedstawicielami różnych nauk, począwszy od nauk społecznych, takich jak psychologia (w szczególności psychologia ewolucyjna) czy antropologia, a kończąc na naukach przyrodniczych, takich jak biologia i chemia. Trudności w sformułowaniu teorii w pełni wyjaśniającej psychologiczną naturę człowieka wynikają między innymi z występujących wśród ludzi różnic indywidualnych i odmiennych typów osobowości. Ewolucyjnej genezy tych różnic szuka Jacek Neckar. Jego książka **Ewolucyjna na psychologia osobowości. O psychologicznej naturze człowieka w ujęciu darwinowskim** zawiera analizę najważniejszych hipotez wyjaśniających psychologiczną naturę człowieka w perspektywie socjobiologii i psychologii ewolucyjnej, a także propozycję syntezy teorii ewolucji, biologii i współczesnej psychologii jako sposobu wyjaśniania psychologicznej natury człowieka.

Autor w monografii stawia trzy zasadnicze cele. Pierwszym jest szczegółowy, krytyczny przegląd wszystkich ważniejszych stanowisk w biologii ewolucyjnej wraz z analizą ich przydatności w ewolucyjnym kontekście psychologii ze szczególnym uwzględnieniem darwinizmu i nowej syntezy. Podobna analiza dotyczy również socjobiologii i psychologii ewolucyjnej. Istotnym elementem tej części

rozprawy Neckara jest podkreślenie wspólnych założeń wymienionych stanowisk i dyscyplin naukowych, które następnie będą stanowić fundamenty proponowanej przez autora syntezy. Drugim celem jest analiza dotychczasowych wyników, prób i propozycji wyjaśnienia zjawisk w psychologii osobowości w kontekście ewolucyjnym. Autor przyjmuje podział na ogólne i różnicowe badanie osobowości oraz przykładą dużą wagę do zjawiska adaptacji. Ze względu na szeroki obszar omawianej tematyki autor deklaruje, że analizie zostają poddane jedynie te propozycje teorii osobowości, które są uwzględniane przez psychologów ewolucyjnych. Trzecim i najważniejszym celem jest synteza autorskich propozycji poruszanych przy okazji realizowania dwóch poprzednich celów i własna propozycja koncepcji osobowości.

Monografia składa się z sześciu rozdziałów, w których systematycznie realizowane są postawione przez autora cele. Rozdział pierwszy został poświęcony historycznemu przekrojowi najważniejszych, z perspektywy biologii ewolucyjnej, propozycji koncepcji rozwoju człowieka. Autor szczegółowo omawia darwinizm i jego znaczenie dla nowej syntezy. Zwraca tu szczególną uwagę na spór dotyczący genezy zróżnicowania cech osobowości wśród przedstawicieli tego samego gatunku i możliwe wyjaśnienia tej genezy za pomocą hipotez spontanicznych bądź indukowanych środowiskowo mutacji i doboru naturalnego.

Drugi rozdział skupia się na analizie psychologii ewolucyjnej, uwzględniając jej metodologię i paradygmaty. Omówione są również liczne propozycje wyjaśniania społecznych zachowań zwierząt z perspektywy ewolucyjnej. Autor zadbał o to, żeby uwzględnić przedstawione przez Herberta Spencera przeddarwinowskie ujęcie rozwoju umysłu człowieka. Czytelnik znajdzie w tym rozdziale obszernie informacje na temat wszystkich najważniejszych postaci, które wpłynęły na pojawienie się i rozwój nauk powiązanych z psychologią ewolucyjną, takich jak etologia i socjobiologia, wraz z uzasadnieniem trafności krytyki behawioryzmu jako sposobu wyjaśniania zachowań zwierząt. Szeroko omówiony został także wpływ socjobiologa Roberta Triversa na obecny stan psychologii ewolucyjnej dzięki wprowadzeniu pojęcia altruizmu i teorii doboru krewniaczego. Następnie zostaje poruszona kwestia mechanizmu adaptacji zarówno pod kątem terminologicznym (jak definiować adaptację), jak i klasyfikacyjnym (jakie warunki musi spełniać zjawisko, by zostało uznane za adaptację). Rozdział zamyka dyskusja na temat potrzeby uznania psychologii ewolucyjnej i socjobiologii za osobne dziedziny, uwzględniając zarówno ich wspólne, jak i odrębne elementy.

Rozdział trzeci autor poświęcił zagadnieniu modularności w perspektywie biologicznej i psychologicznej. Modularność, służąca biologii i psychologii za narzędzie rozdzielające bardziej złożone zjawiska na prostsze elementy, jest w tym rozdziale opisywana pod kątem podziału na typy osobowości (wraz z uwzględnieniem koncepcji wielkiej piątki¹) oraz rozwijanych w toku ewolucji mechanizmów adaptacyjnych. Pojęcie modułu posiada liczne definicje, które autor dokładnie analizuje, odwołując się między innymi do Herberta Simona schematu systemu modularnego, Rudolfa Raffa ujęcia właściwości modułów rozwojowych oraz schematu modułu według Guntera Wagnera i Lee Altenberga. Każdej propozycji modułu towarzyszy omówienie zarówno mocnych, jak i słabych jej stron.

W czwartym rozdziale autor prezentuje wiodący motyw książki, czyli omówienie teorii osobowości z perspektywy ewolucyjnej. Rozważania koncentrują się na ogólnym ujęciu psychologii osobowości przy uwzględnieniu jej trzech najważniejszych elementów, którymi są: subiektywne doświadczanie świata, motywacja oraz procesy emocjonalne. Na początku przedstawiono kwestie zasadnicze, dotyczące analizy osobowości z perspektywy psychologicznej, takie jak czynniki społeczne, emocjonalne i poznawcze. Następnie omówiono pierwszy element należący do psychologii osobowości, czyli subiektywne doświadczanie świata i siebie samego w perspektywie koncepcji Dana McAdamsa. Kolejny element — motywacja — został omówiony w psychologicznej perspektywie nadawania celu działaniom człowieka w środowisku społecznym. Autor skupił się na pięciu zasadniczych relacjach zaproponowanych przez Daphne Bugental: (a) przywiązaniu, (b) dominacji, władzy i hierarchii, (c) tworzeniu koalicji, (d) wzajemności, (e) szukaniu partnera/ partnerki i tworzeniu z nim/nią więzi.

Po omówieniu psychologicznej koncepcji motywacji następuje analiza koncepcji ewolucyjnej, w której autor zwraca szczególną uwagę na znaczenie teorii dostosowania łącznego sformułowanej przez Williama Hamiltona, a następnie przedstawia związane z nią problemy w świetle funkcjonowania człowieka współczesnego w dynamicznie zmieniającym się otoczeniu. Zwraca tam uwagę na problematykę egzaptacji, czyli nowo wyodrębnionej funkcji cechy, która we wcześniejszym toku ewolucji posiadała inną funkcję. Autor poruszył tutaj problem powoływania się na mechanizm egzaptacji lub adaptacji. Jego zdaniem problem ten

¹ Wielka piątka (*Big Five*) to pięcioczynnikowy model osobowości, którego autorami są Paul Costa i Robert R. McCrae. Model ten obejmuje następujące czynniki osobowości: neurotyczność, ekstrawersję, otwartość na doświadczenie, ugodowość i sumiennność.

pojawia się w ramach psychologii ewolucyjnej jako następstwo bezkrytycznego przyjmowania stanowiska adaptacjonistycznego, zwłaszcza w kontekście doboru płciowego.

Trzecim omawianym elementem osobowości są emocje. Poruszono tu najważniejsze ewolucyjne koncepcje emocji, powołując się na propozycje Roberta Plutchika, Jaaka Pankseppa oraz Johna Tooby'ego i Ledy Cosmides. Analizie poddano także zagadnienie podstawowych i złożonych emocji, zestawiając ewolucyjną rolę emocji jako szybkich i bezrefleksyjnych reakcji oraz ich rolę w funkcjonowaniu społecznym. Rozdział zamyka szczegółowy opis problemu ewolucji samoświadomości i Ja. Poruszono w nim kwestie dotyczące samoświadomości u ssaków naczelnych, roli języka w kształtowaniu samowiedzy, a także potrzeby interdyscyplinarnego ujęcia ewolucji człowieka.

Piąty rozdział rozwija zagadnienie ewolucjonistycznego ujęcia osobowości, koncentrując się na „poziomie różnicowym”, czyli poziomie dotyczącym różnic indywidualnych ujmowanych w perspektywie psychologicznej i ewolucyjnej. Autor zwraca uwagę na szeroki zakres czynników różnicujących, dlatego, podążając za przedstawicielami psychologii osobowości, celem uporządkowania tematyki, dzieli różnice indywidualne na dwa rodzaje: grupowane wedle cech (poznawcze, afektywne i charakteryzujące zachowanie) i motywu (dążenia i cele). Autor akcentuje tu problematykę ujęcia różnic indywidualnych w kontekście ewolucyjnym ze względu na odziedziczalność cech niemających na pierwszy rzut oka znaczenia adaptacyjnego, co da się zauważyć w różnicach indywidualnych zarówno w genotypie, jak i fenotypie człowieka. Jako jedno z potencjalnych wyjaśnień powstałego problemu autor przywołuje badania Roberta Plomina z zakresu genetyki zachowania, w których podejmuje się próbę wyjaśniania niektórych cech ludzkich jako przypadkowych mutacji przekazywanych z pokolenia na pokolenie. Istotną propozycją biologicznego wyjaśnienia różnic indywidualnych są cztery typy zmienności wprowadzone przez Tooby'ego i Cosmides: (a) zmienność powierzchowna (odmienne mechanizmy pełniące tę samą funkcję); (b) ograniczona zmienność funkcjonalna (stopniowe zmiany części bądź całości mechanizmu); (c) zmienność destrukcyjna (niszcząca integralność funkcjonalną danego mechanizmu); (d) skoordynowana zmienność funkcjonalna (równoczesna zmiana kilku niezależnych komponentów).

Następnie autor kontynuuje biologiczne wyjaśnienia zmienności indywidualnej, odwołując się do mechanizmów opisywanych przez genetykę zachowań.

Ostatnie strony rozdziału poświęcone zostały dwóm kwestiom: teorii historii życia opisującej wpływ doboru naturalnego na kształtowanie organizmów celem przeżycia i osiągnięcia sukcesu reprodukcyjnego oraz aktualnie obowiązującym modelom, które wyjaśniają genezę różnic indywidualnych. W podsumowaniu rozdziału autor formułuje dwie propozycje. Pierwszą z nich jest ujęcie kierunkowego doboru naturalnego w relacji do cech osobowości. W myśl tego ujęcia, niektóre cechy osobowości mogły się wyłonić w odpowiedzi na wymagania ze strony środowiska. Druga propozycja dotyczy uznania endofenotypów (mechanizmów funkcjonujących na poziomie emocjonalnym, poznawczym i tym podobnych) za elementy umożliwiające klasyfikację poszczególnych typów osobowości. Ma to na celu pogodzenie kilku ujęć osobowości i stworzenie bardziej usystematyzowanej ramy dla analizowania osobowości w perspektywie psychologii ewolucyjnej.

Ostatni rozdział jest próbą syntezy psychologii ewolucyjnej i psychologii osobowości. Autor skupił się w nim na najważniejszych problemach związanych z połączeniem psychologii osobowości z teorią ewolucji. Jeden z nich dotyczy samej psychologii osobowości, gdyż w jej ramach istnieje wiele różnych koncepcji stanowiących próbę dokonania podziału na konkretne typy osobowości. Autor zwrócił tutaj uwagę na fakt, że niektóre koncepcje osobowości są przestarzałe, a mimo to wciąż funkcjonują w obecnej psychologii bądź służą za filar systematyzowania koncepcji osobowości. Kolejny problem dotyczy psychologii ewolucyjnej. Autor przywołuje tu wspomnianą już koncepcję modularności w jej skrajnej postaci. Główny cel rozdziału, czyli próba syntezy, realizowany jest za pomocą przedstawienia trzech poziomów analizy ewolucyjnej psychologii osobowości: metateoretycznego, teoretycznego i metodologicznego. Na każdym z poziomów analizy autor podnosi kwestie problematyczne, takie jak ryzyko skrajnego redukcjonizmu oraz potrzeba opracowania adekwatnej metodologii. Jednocześnie proponuje rozwiązania, takie jak konieczność uwzględnienia najnowszych postępów technicznych w neuronaukach, a także uwzględnienie procesów nieświadomych w ludzkiej ontogenezie i kształtowaniu osobowości.

Ewolucyjna psychologia osobowości Jacka Neckara jest monografią bogatą w treść merytoryczną. Porusza najważniejsze kwestie z psychologii ewolucyjnej i psychologii osobowości. Autor wykazał się doskonałą znajomością tematyki, a jego oryginalna próba syntezy licznych teorii osobowości z wyjaśnieniami ewolucyjnymi jest dokładnie przemyślana, gdyż uwzględnia wiele problemów metodologicznych i formułuje szereg sugestii dotyczących rozwiązania tych ostatnich.

Autorowi należą się wyrazy uznania za przedstawienie w przystępny sposób tak obszernej tematyki jak zagadnienia osobowości, różnic indywidualnych i teorii ewolucji, a także za nadanie treści monografii uporządkowanej struktury.

Albert Łukasik